

Média a naše porozumění světu (a našemu místu v něm)

Autor: Klára Pirklová

Abstract

Media and Our Understanding of the World (and Our Place in It). – The article focuses on our experience in the age of mass media. It explores relations between mediated experience, human authenticity and the dichotomy of sacred and profane. It raises a question, if we are able to distinguish easily between the important (which is what matters most in life) and the unimportant.

Keywords: “lived experience”, “mediated experience”, authenticity, inauthenticity, profane, sacred, the important, the unimportant

Klíčová slova: „žitá zkušenost“, „zprostředkovaná zkušenost“, autentické, neautentické, všední, sváteční, podstatné, nedůležité

Úvod

Príspevok pracuje s myšlenkou, že s příchodem masmédií se výrazně narušila naše schopnost rozlišovat mezi tím, co je *podstatné* a co *nedůležité*. Tato schopnost je ovšem zásadní, neboť o *podstatné* je třeba pečovat. Nejde tu ale jen o to, že „je toho moc“, jak často slycháváme. Ještě problematičtější je fakt, že schopnost sbírat zkušenosti je dnes oddělena od nutnosti setkávat se s druhými lidmi. (Thompson 2004: 168) V příspěvku se zamýšlíme nad tím, jaký má toto dopad na naše porozumění světu a našemu místu v něm.

Naše zkušenost se světem ve věku mediálním

John B. Thompson, britský filosofující sociolog, ve své knize *Média a modernita* rozlišuje mezi dvěma druhy lidské zkušenosti – „žitou zkušeností“ a „zprostředkovanou zkušeností“. „Žitá zkušenost“¹ je charakteristická svou bezprostředností, nezprostředkovaností. Je to zkušenost, již získáváme v praktických kontextech našeho každodenního života, v přímém kontaktu s věcmi a v setkávání s druhými tváří v tvář. (Thompson 2004: 180) „Žitá zkušenost“ je taková, jež se děje teď a tady a je neodlučitelná od kontextu našeho každodenního života.

„Zprostředkovaná (mediovaná) zkušenost“ je naopak taková, již nezískáváme přímo, ale skrze prostředníka (médiu). V současnosti zejména pak prostřednictvím masových sdělovacích prostředků, pro něž je typické následující: 1) jejich účastníci nesdílejí tentýž časoprostorový kontext, 2) komunikace je zaměřena na neurčitý soubor potenciálních příjemců, 3) oproti komunikaci tváří v tvář je tu využito mnohem menšího počtu

¹ Termín „žitá zkušenost“ vysvětluje Thompson v souladu s Diltheyovým pojmem „Erlebnis“. Ten je do češtiny však častěji překládán jako „prožitek“.

symbolických kódů pro přesnější porozumění sdělení a 4) mediální komunikace má monologický charakter, postrádá tedy vzájemnost. (Srov. Thompson 2004: 71–82)

Zkušenost získávaná tímto způsobem se od „žitých zkušeností“ liší v několika ohledech. Nejzásadnějším je ale asi to, že zprostředkovaně zažíváme události, které se odehrály na místě prostorově i časově vzdáleném od kontextu našeho praktického každodenního života. Slovy Thompsona „nejsou po ruce“, ani „na dosah“, je proto nepravděpodobné, že bychom je svým jednáním mohli nějak ovlivnit, ani že by ony bezprostředně zasáhly do našeho života. (Thompson 2004: 182)

Thompson tedy charakterizuje naši každodennost jako směsici zkušeností „žitých“ a „zprostředkovaných“. Přitom však nevidí zásadní problém v tom, že jsme v našem každodenním životě obklopeni zprostředkovanými zkušenostmi. Jako většina současných mediálních teoretiků totiž zastává teorii aktivního publika, tzn. publika, které umí selektovat mediální obsahy, čili není pouze pasivně vystaveno proudu obrazů, forem a znaků.

Dokonce v této provázanosti „žitého“ a „mediovaneho“ vidí nové možnosti, např. pro způsob pojmání sebe sama (self). Jak říká, dnešní člověk má na rozdíl od člověka předmediálního možnost experimentovat se sebezpojetím: „Pokud člověk mediovanou zkušenost reflexivně zapracuje do projektu sebezpojetí, může tím tato zkušenost nabýt hluboké a trvalé důležitosti.“ (Thompson 2004: 184)

Nabízí se však otázka: je vskutku tak snadné v tomto pestrém kaleidoskopu zkušeností a prožitků rozpoznat, co je podstatné a co nedůležité? Poznat podstatné je přitom zásadní, neboť o podstatné je třeba pečovat, za podstatné je třeba převzít odpovědnost. Nedůležité je naopak třeba nechat být. Co je však to, co je podstatné?

Podstatné a nedůležité

Snad nejlépe vystihl rozdíl mezi tím, co je podstatné a co nedůležité v době technických prostředků, Martin Heidegger. Krom mimořádného citu pro význam časovosti člověka, dobře rozuměl i rostoucímu vlivu techniky na naše životy. Podařilo se mu tak analyzovat fenomény, které jsou dnes více než aktuální, např. co to znamená ztrácet svou autenticitu v „řečech“.

Podle Heideggera má člověk tendenci ve svém každodenním životě utíkat před tím, co jej činí autentickým a skrývá se v anonymitě. Namísto rozvíjení autentického Já se tedy pohybuje v rovině „ono se“ (das Man). „Ono se“ je u Heideggera spojeno s průměrností, odcizením, s „řečmi“, v nichž se stírají rozdíly mezi jedinci a jejich autentickým porozuměním sobě samým. (Srov. Heidegger 2002: 32–63)

Heidegger přitom věřil, že být autentický je možné, pouze pokud přijmeme svou konečnost a zároveň s tím i úzkost ze smrti, která se s tím pojí. Přijetí smrtelnosti je tu zásadní. Pro Heideggera je totiž *podstatné* právě to, co vychází z autentické existence člověka, který přijímá svou smrtelnost. Naopak *nepodstatné* spatřuje v tom, co nás odvádí od našeho autentického „moci být“. Neautentické „ono se“ se v podstatě vyznačuje uhýbáním před smrtí. Utíká k obstarávání, k „řečem“, smrt banalizuje a pokouší se, ač marně, být vůči smrti lhostejný. Autenticita se naopak vyznačuje rozuměním možnosti své existence bez

uhýbání a překrucování. Úzkost ze smrti, která toto přijetí provází, se musí vydržet. V přijetí své vlastní konečnosti spatřuje Heidegger smíření, právě proto, že odemyká pobytu jeho nejvlastnější možností být. (Srov. Heidegger 2002: 268–293)

Heideggerův koncept autentické existence je jako takový založen na negativitě. Podmínkou pro život v autenticitě je přijetí vlastní smrtelnosti. Heidegger ale tuto cestu k přijetí vlastní konečnosti ještě radikalizuje. Je přesvědčen, že aktu přijetí vlastní smrtelnosti předchází to, co označuje jako „vyklonění do Ničeho“. Má tím na mysli zkušenost naprostého prázdna, úplného dna či úzkosti vyhnané do krajnosti. Heidegger je přesvědčen, že něco takového může přijít nenadále, nečekaně, v nepatrném okamžiku. Je to však významný okamžik, jelikož skrze něj pro nás vše ztrácí svůj smysl. Celá naše existence i svět jako takový se zdají beze smyslu. (Srov. Heidegger 1993: 55–59)

Podstatné u Heideggera je tedy jistým paradoxem. *Podstatné* – život v autenticitě – totiž vyplouvá na povrch teprve skrze krajní negativitu. Je založeno ve vyprázdnění veškerého smyslu všeho. Teprve po zkušenosti „vyklonění do Ničeho“ je podle tohoto myslitele možné přijít sám k sobě a tím i k bytí jako celku.

K pojmům všední a sváteční

Pokusme se ale na problém *podstatného* a *nedůležitého* podívat ještě jednou z trochu jiné strany – z pozice, v níž myšlenkovou základnu tvoří tradiční pojmy všední a sváteční, resp. profánní a sakrální.

Dichotomie všedního a svátečního tradičně poukazuje k tomu, že svět není jednodimenzionální, ale že má přinejmenším dimenze dvě. Tu, kterou zakoušíme ve všedním denním provozu a tu, která je nadsvětská, posvátná.

Filosofický pohled na otázku všedního a svátečního nabízí Jaroslava Pešková: „Posvátné v našem životě reprezentuje ve filosofickém i náboženském smyslu bez ohledu na směry a konfese dotek konečné lidské bytosti s bytným založením.“ (Pešková 2010: 77) Pešková dokonce označuje schopnost člověka vztáhnout se k horizontu své konečnosti a překročit ji (nelpět na ní) – jenž je momentem posvátným – za samotnou bytostnou podstatu lidství. (Pešková 2010: 76–77) V tomto smyslu není prožitek posvátna omezen na konkrétní místo (chrám) či konkrétní chvíli (svátost). Naopak není vyloučeno zakoušet jej během všedního denního provozu ve zdánlivě všedních situacích.

K tomu Zdeněk Kratochvíl (1994: 27) ve své *Filosofii živé přírody*: „Nevšední situace nám otevírá nevšední dimenzi některých všedních věcí, starostí, událostí (...).“ Za takový moment považuje např. „výkyv počasí, jehož prostřednictvím zakusíme naši vystavenost přírodě“ nebo jí může být „mimořádná událost společenská nebo osobní, ať už radostná či smutná“. Ale jak dodává, někdy prostě stačí, aby se nám všední věc, starost či událost odкрыla nějak nevšedně, ať už nábožensky, filosoficky či poeticky, a dotkneme se hlubiny. (Kratochvíl 1994: 27)

Filosofie tedy chápe posvátné jako dotyk hlubiny. Jde vlastně o to, že se navzdory své bytostné ohraničenosti dotkneme bytného založení světa a tento dotyk přeneseme i zpět do všedního života. Náboženský člověk na to jde přes modlitbu či meditaci. Filosofický člověk

se uchyluje k usebrání, k poctivé myšlenkové aktivitě či poctivému dialogu se sebou samým. Sportovec, jak nepřestává připomínat Anna Hogenová, by na to měl jít skrze styl sportování, v němž přichází sám k sobě.

V tomto smyslu je *podstatné* to, co vzejde z posvátné dimenze. *Nedůležité* pak můžeme charakterizovat jako privaci *podstatného*, resp. privaci posvátné dimenze ve všedním životě.

Co se týče médií, problém nastává tam, kde je všední zaměňováno za posvátné a naopak. Všední věci tak získávají nádech posvátného, ale ve skutečnosti jde o naprostou iluzi. Posvátné je na druhou stranu „zploštěno“ či v pravém slova smyslu „zprofanováno“. Pro příklady bychom jistě nemuseli chodit daleko. Tomáš Halík dokonce nazývá dnešní média „novým religion Západu“. Právě proto, že média v mnohém přebírají řadu funkcí tradičních náboženství: nabízejí symboly, interpretují svět, nabízejí společnou zkušenost, ale krom toho také dodávají svátky a extatické zážitky. (Halík 2004: 38–40)

Zpět k médiím

Na začátku jsme rozlišili zkušenost „žitou“ a zkušenost „zprostředkovanou“. Položili jsme si otázku, zda je snadné či vůbec možné v tomto pestrém kaleidoskopu zkušeností a prožitků rozpoznat, co je *podstatné* a co *nedůležité*. Poté jsme se snažili najít odpovědi na otázku, co je vlastně to *podstatné*. Zdá se, jak se ukazuje, že v tradici západního myšlení se objevují dva způsoby uvažování o tom, co je vlastně to, co je v lidském životě *podstatné*. První načrtl Heidegger, když popsal, že se sami k sobě dostáváme skrze zkušenosti krajní negativity. Teprve skrze tuto zkušenost, která vede k přijetí vlastní konečnosti, se stáváme autentickými. Teprve tak se dostáváme k naší nejvlastnější možnosti být. *Podstatné* je pak to, co se odehrává, uskutečňujeme-li tyto své nejvlastnější možnosti.

Druhá tradice myšlení o tom, oč v lidském životě běží, je rozepjata mezi pojmy všední a sváteční. Všední, profánní reprezentuje to, co patří do tohoto světa. Sváteční, posvátné, sakrální naopak to, co tento svět překračuje. Sváteční je v náboženském, ale i ve filosofickém smyslu chápáno jako naplnění. V náboženském smyslu je sváteční spojováno s radostí, se splynutím, s plností. V tomto smyslu naplnění a plnosti je tedy do jisté míry opozicí k cestě skrze krajní „vyklonění do Ničeho“. Je však zřejmé, že obě cesty směřují k obdobnému cíli – k životu, který *pečuje o podstatné*. K žití, v němž se navzdory své konečnosti dotýkáme nekonečna.

V souvislosti s naším tématem – médii – se tedy v tuto chvíli musíme ptát: vyžaduje „zprostředkovaná zkušenost“ naši skutečnou přítomnost? Skutečnou přítomnost ne ve smyslu pouhé angažovanosti, ale přítomnost, v níž jsme vystaveni realitě celí, ve své konečnosti a křehkosti? Vyžaduje „zprostředkovaná zkušenost“, abychom v tu chvíli byli vystaveni bytné podstatě světa – jež je námi nedisponovatelná a do níž jsme jako takoví vrženi? Umožňuje to jednostranný, neadresný a anonymní charakter dnešních médií vůbec? Protože pokud ne, jak nám může takové médium zprostředkovat hloubinu, na níž lze budovat autentické porozumění světu i sobě samému? Hloubka – ať vyprázdňená či naplněná – je, jak se ukazuje v evropské tradici myšlení, totiž možná, jen když je člověk takto skutečně přítomen a účasten. Hloubka není přenositelná.

Místo závěru

Autorka si uvědomuje, že problematika médií je natolik složitá, že položené otázky nelze zamést pod koberec tím, že se je budeme snažit snadno a rychle zodpovědět. Nechává je proto otevřené. Svým příspěvkem se pouze pokoušela ukázat, že naše zkušenost se světem, ovlivněná masovými médii, je vždy specifická a problematická a s tím je třeba počítat. Každý sám za sebe si pak musíme uvědomit, jak vlastně sami sobě a světu rozumíme. Zda se náš život neodehrává v rovině *nedůležitého* a naopak zda dostatečně pečujeme o *podstatné*.

Náš příspěvek zakončíme slovy z básně R. M. Rilka: „Svět je velký, v nás je ale hluboký jako moře.“²

A přidáme vlastní komentář: Dnešní masmédiá zprostředkovávají velikost světa. Možná dokonce dělají svět ještě mnohem větší a komplikovanější, než ve skutečnosti je. Nechť tedy o to více zajíždíme na hlubinu, protože ta je čirá a jednoduchá.

² Pro fenomenologický rozměr tohoto a jiných veršů R. M. Rilka, viz BACHELARD, Gaston: *Poetika prostoru*.

SEZNAM LITERATURY

HALÍK, Tomáš. *Vzýván i nevzýván*. Praha: NLN, 2004. ISBN 80-7160-692-3.

HEIDEGGER, Martin. *Bytí a čas*. Praha: OIKOYMENH, 2002. ISBN 978-80-7298-048-3.

HEIDEGGER, Martin. *Co je metafyzika?* Praha: OIKOYMENH, 1993.
ISBN 80-85241-39-0.

KRATOCHVÍL, Zdeněk. *Filosofie živé přírody*. Praha: Herrmann & synové, 1994.

PEŠKOVÁ, Jaroslava. Všední a sváteční – závěrečná úvaha (1993). In: *Vybrané spisy Jaroslavy Peškové*. Praha: UK PedF, 2010, s. 76–77. ISBN 978-80-902125-6-5.

THOMPSON, John B. *Média a modernita*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0652-6.

(Mgr. Klára Pirklová je doktorandkou na Katedře občanské výchovy a filosofie UK PedF.)